

<https://doi.org/10.62837/2026.1.79>

ŞƏBNƏM AĞAYEVA SƏFƏRLİ,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu, Hind-Avropa dilləri şöbəsi doktorantu

LEKSİK SİNONİMLƏRİN İŞLƏNMƏ YERLƏRİ

Xülasə

Bu məqalə, leksik-semantik söz qruplarından biri olan sinonimlərin yazılı və şifahi kontekstdə necə işləndiyini, onların dilin müxtəlif məqsədlərinə necə xidmət etdiyini və dilin kommunikativ funksiyalarına necə təsir göstərdiyini anlamağa kömək edə bilər. Tədqiqat göstərir ki, sinonimlərin istifadə olunduğu mühit və kontekstə görə mənaları dəyişə bilər. Bu tədqiqat sinonimlərin müəyyən bir janr, üslub və ya situasiyaya görə necə fərqləndiyini və hər birinin fərqli məqsədlərə xidmət etdiyini izah edir. Məlumdur ki, bədii ədəbiyyatda sinonimlərin istifadə edilməsi yazıçının fərdi üslubunu yaratmağa və ya oxucunun emosional reaksiya verməsini təmin etməyə kömək edir. Elmi yazılarda isə sinonimlər, mövzunun dəqiqliyini, arqumentliliyini qorumağa və təkrarlardan qaçmağa şərait və imkan yaradır. Tədqiqatın praktiki tərəfi kimi korpus linqvistikası, kompüter dilçiliyi yanaşması ilə Britaniya Milli Korpusu (BNC) üzərində ediləcək təhlil empirik hissəyə daxildir. Çünki məqalədə konkret dil nümunələri və mətnlər üzərində araşdırma aparılır, nəticələr real məlumat və faktlara əsaslanır. Bu, nəzəri fikirlərin yoxlanması və daha geniş bir şəkildə praktiki nəticələrin əldə edilməsi məqsədi güdür.

Açar sözlər : sinonimlər, korpus, dil, kontekst, semantik

1. Giriş

Dil ünsiyyət vasitəsi kimi yalnız fikir və düşüncələrin ifadəsinə xidmət etmir, eyni zamanda söz və ifadələrin mənə çalarlarını, üslub və emosional rəngarəngliyi ötürmək üçün də mühüm rol oynayır. Sinonimlər bu prosesdə dilin zənginliyini, semantik imkanlarını təmin edən əsas vasitələrdən biridir. Müxtəlif sinonimlərdən istifadə etməklə, söz cərgələrinin və ifadələrin mənasını daha dəqiq dərk etmək, üslubi təsiri gücləndirmək və mətnin strukturunu daha dinamik hala gətirmək mümkündür.

Dil insanın düşüncə və duyğularını ifadə etməyə, ətraf aləmlə əlaqə yaratmağa xidmət edən ən mühüm ünsiyyət vasitəsidir. Hər bir dilin zənginliyi onun söz ehtiyatı, ifadə imkanları və üslubi çalarlarının genişliyi ilə müəyyən olunur. Bu baxımdan, Azərbaycan dili də Türk dilləri içərisində zəngin və inkişaf etmiş bir dildir. Dilimizin bu zənginliyini təmin edən mühüm vasitələrdən biri də sinonimlər – yəni eyni və ya bir-birinə yaxın mənalı sözlərdir. Bilindiyi kimi, sinonimlər dilin

ifadə imkanlarını genişləndirir, üslubi müxtəliflik yaradır və fikrin daha dəqiq, emosional və təsirli şəkildə çatdırılmasına imkan verir.

Bu da məlumdur ki, dilin funksional imkanlarının genişliyi və onun inkişaf səviyyəsi əsasən söz və ifadə ehtiyatının zənginliyi ilə müəyyən olunur. Sinonimlər dilin leksik-semantik sisteminin ayrılmaz hissəsi olmaqla, nitqin rəngarəng və təsirli şəkildə qurulmasına imkan verir. Mətn və diskursda müxtəlif sinonimlərdən istifadə etməklə eyni fikir müxtəlif üslublarda ifadə oluna bilər ki, bu da dilin funksional çevikliyini təmin edir. Hər bir dil kimi, ingilis dili də sinonimlik baxımından olduqca zəngin və çevik bir dildir. İngilis dilində sinonimlərin işlənmə qaydalarının öyrənilməsi həm bu dilin öyrənilməsi, həm də tədrisi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.

Sinonimlər tarixi baxımdan dilin təkamül prosesində yaranır və müxtəlif ünsürlərin (məsələn, türk mənşəli, ərəb, fars və rus mənşəli sözlərin) dilə daxil olması ilə sinonim sıraları formalaşır. Bu da bir tərəfdən dilin tarixi-milli-mədəni inkişafından, digər tərəfdən isə onun müxtəlif dillərlə təmasından xəbər verir. Belə tarixi proseslərin nəticəsi olaraq eyni anlayışın ifadəsi üçün müxtəlif söz formaları yaranır və bu da dilin üslubi zənginliyinə səbəb olur.

Müasir dövrdə isə sinonimlər, onların növləri haqqında tədqiqatlar çoxdur. Sinonimlərin öyrənilməsi, tədqiqi və onların işlənmə yerlərinin müəyyənləşdirilməsi leksikologiyanın mühüm istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu sahə yalnız nəzəri baxımdan deyil, həm də praktik dilçilik nöqtəyi-nəzərindən mühüm əhəmiyyətə malikdir. Çünki sinonimlərin düzgün və yerində işlənməsi yalnız yazılı nitqin yox, həm də şifahi ünsiyyətin keyfiyyətinə birbaşa təsir edir. Sinonimlərin məna çalarlarını anlamaq, onların hansı kontekstdə və hansı üslubi çərçivədə istifadə oluna biləcəyini bilmək dilin səlisliyini və təbiiliyini qorumaq baxımından zəruridir.

İngilis dilçiliyində sinonimlər semantik, üslubi və funksional baxımdan müxtəlif səviyyələrdə tədqiq edilir. Bəzi sinonimlər arasında demək olar ki, tam məna eyniliyi müşahidə olunsa da (məsələn, *happy – joyful*), digərləri yalnız müəyyən kontekstlərdə bir-birini əvəz edə bilər (məsələn, *fear – anxiety, say – claim – state*). Bu cür hallarda sinonimlərin işlənmə yeri və məqsədi mühüm rol oynayır. Sinonimlərin düzgün seçilməsi üçün onların semantik çalarlarını, üslubi rəngini və mətnin janrını nəzərə almaq vacibdir.

Məsələn, elmi mətnlərdə daha neytral və dəqiq sinonimlərə – *significant (mühüm), effective (səmərəli), accurate (dəqiq)* kimi – üstünlük verilir. Əksinə, bədii ədəbiyyatda və ya emosional təsir yaratmaq məqsədi daşıyan mətnlərdə isə ifadəli və emosional yüklü sinonimlər, məsələn, *amazing (möhtəşəm), fascinating (cəlbedici), heartbreaking (ürəkparçalayan)* kimi sözlərdən istifadə olunur. Bu da göstərir ki, sinonimlərin yalnız lüğəvi mənası deyil, həm də onların kontekst daxilində funksiyası və üslubi səviyyəsi araşdırılmalıdır.

Tədqiq etdiyimiz mövzunun aktuallığı həm də ondan irəli gəlir ki, müasir dövrdə dilin normativliyi və funksionallığı məsələləri getdikcə daha çox diqqət mərkəzinə çəkilir. Qloballaşma prosesi, yeni texnologiyaların meydana gəlməsi və inkişafı və informasiyanın artması, sürətlənməsi nəticəsində insanlar arasında ünsiyyət formaları da dəyişir. Belə bir şəraitdə sinonimlərin düzgün istifadəsi həm dil və nitq mədəniyyəti baxımından, həm də ünsiyyətin keyfiyyətini artırmaq, yüksəltmək baxımından mühüm rol oynayır. Gənc nəsildə, xüsusilə yazılı və şifahi nitqdə sinonimlərdən səmərəli istifadə vərdişlərinin formalaşdırılması, onların dilin üslubi imkanlarını dərk etməsi müasir dil tədrisinin əsas istiqamətlərindən birini təşkil edir.

Dilçilər sinonimlərin işlənmə xüsusiyyətlərini müxtəlif aspektlərdən öyrənmiş, bu istiqamətdə elmi əsərlər yazmışlar. Leksik-semantik sahədə aparılan araşdırmalar, sinonimlər lüğətlərinin hazırlanması və üslubi yanaşmalar bu sahədə mühüm töhfələr vermişdir. Ancaq bununla yanaşı, praktiki baxımdan hələ də müəyyən problemlər mövcuddur – bəzən sinonimlərin mətn korpusunda kontekstə uyğun seçilməməsi, mənə fərqlərinin nəzərə alınmaması nitqin aydınlığına və səlisliyinə xələl gətirə bilər.

Bütün bu deyilənlər sinonimlərin işlənmə yerlərinin sistemli şəkildə öyrənilməsini, korpus dilçiliyi nəzərə alınmaqla onların funksional və üslubi xüsusiyyətlərinin təhlilini zəruri edir. Bu işdə məqsədimiz ingilis dilində sinonimlərin hansı şəraitdə, hansı məqsədlərlə və hansı üslubda istifadə olunduğunu təhlil etmək, konkret nümunələr əsasında onların işlənmə qaydalarını və semantik çalarlarını müəyyənləşdirməkdir. Beləliklə, zənnimizcə bu tədqiqat mövzusu həm nəzəri, həm də praktik baxımdan ingilis dilinin beynəlxalq dil kimi imkanlarını dərk etməyə və onu daha düzgün şəkildə istifadə etməyə kömək edəcəkdir.

Leksik sinonimlər arasında çox vaxt ciddi semantik və üslubi fərqlər olur ki, bu da onların bir-birini tam şəkildə əvəz edə bilməməsinə səbəb olur. Yəni, müəyyən sözlər bir-birinə sinonim kimi təqdim olunsa da, onlar yalnız müəyyən kontekstlərdə qarşılıqlı əvəzlənə bilər. Bu xüsusiyyət ingilis dilində sinonimlərin işlənmə yerlərinin öyrənilməsini və təhlilini aktuallaşdırır.

İngilis dili öyrənənlər üçün ən mühüm çətinliklərdən biri məhz sinonimlərin düzgün işlənməməsi ilə bağlıdır. Bu çətinlik bir neçə amillə izah olunur. Birincisi, bir çox sinonim sözlər arasında yalnız incə semantik fərqlər mövcuddur və bu fərqlərin hiss edilməsi üçün kontekstual təcrübə və dərin dil bilikləri tələb olunur. İkincisi, bəzi sinonimlər rəsmi, bəziləri isə qeyri-rəsmi üslubda istifadə olunur. Məsələn, "buy" və "purchase" hər ikisi "almaq" mənasını ifadə etsə də, "buy" gündəlik ünsiyyətdə daha çox işlənir, "purchase" isə daha rəsmi və hüquqi sənədlərdə istifadə edilir. Üçüncüsü, sinonimlərin istifadəsi çox zaman emosional çalarlarla da fərqlənir. Məsələn, "slim" və "skinny" sözləri hər ikisi "arıq" anlamını versə də, birincisi daha müsbət mənə daşıyır, ikincisi isə bir qədər mənfi və ya tənqidi çalarda işlənir.

İngilis dilində leksik sinonimlərin işlənmə yerləri həm də kontekstin tələbləri ilə müəyyən olunur. Bir söz müəyyən mətn parçasında uyğun görünsə də, başqa bir kontekstdə uyğun olmaya bilər. Bu, sözün həm leksik mənası, həm də onun üslubi və konnotativ (emosional) xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Məsələn, “childlike” və “childish” sözləri hər ikisi “uşaq kimi” davranışı ifadə etsə də, “childlike” saf və günahsız davranış mənasında, “childish” isə yetkin olmayan və qeyri-ciddi davranış mənasında işlədilir. Bu kimi nümunələr sinonimlərin təkcə lüğəvi deyil, eyni zamanda üslubi və kontekstual fərqlərinin də dil öyrənənlər tərəfindən düzgün mənimsənilməsinin vacibliyini göstərir.

Sinonimlərin öyrənilməsi, onların nitqdə düzgün və məqsədəuyğun şəkildə istifadə edilməsi üçün bu sözlərin funksional imkanlarının dərinlən təhlil edilməsi vacibdir. İngilis dilində bir çox söz sinonim kimi təqdim olunsada, onların arasında aşağıdakı əsas fərqlər mövcuddur:

1.Üslubi fərqlər: Eyni mənanı ifadə edən sözlər müxtəlif üslublarda istifadə olunur. Məsələn, “ask” – gündəlik ünsiyyət üçün uyğundur, “inquire” – rəsmi üslubda istifadə olunur.

2.Emosional çalarlar: Sinonimlərin istifadəsi zamanı onların yaratdığı emosional təsir də nəzərə alınmalıdır. Məsələn, “fragrance” – xoş ətir, “smell” – neytral və ya mənfi çalar daşıya bilər.

3.Kontekstual uyğunluq: Sinonimlərin seçimi konkret mətn və situasiyaya uyğun olmalıdır. Bəzi sözlər konkret situasiyalarda işlənə bilər, digərlərində isə qeyri-uyğun görünür.

Müasir dilçilikdə sinonimlər bir neçə istiqamətdə tədqiq olunur: leksik-semantik analiz, üslubi funksiyalar və tətbiq sahələri. İngilis dilində sinonimlərin işlənmə yerlərinin öyrənilməsi bu üç istiqamətdə aparıldıqda daha dolğun və əhatəli nəticələr əldə etmək mümkündür. Bu tədqiqat həmçinin lüğət tərtibi, dil tədrisi, tərcümə və kommunikasiya sahələrində də böyük əhəmiyyət daşıyır.

Mövzunun aktuallığını artıran əsas amillərdən biri də ondan ibarətdir ki, müasir dövrdə ingilis dili yalnız ana dili kimi danışanlar üçün deyil, eyni zamanda ikinci və ya xarici dil kimi öyrənənlər üçün də geniş istifadə olunur. Bu isə sinonimlərin öyrənilməsinə daha da vacib edir. Əgər dil öyrənən şəxs sinonimlərin semantik və üslubi fərqlərini başa düşmürsə, bu, fikrin yanlış ifadəsinə və ya ünsiyyətdə anlaşılmaqlığa səbəb ola bilər. Məsələn, “angry” və “furious” sözləri hər ikisi “qəzəbli” mənasını versə də, onların təsir gücü və ifadə etdiyi emosional intensivlik fərqlidir. Bu cür nüansları nəzərə almadan sinonimləri düzgün seçmək mümkün deyil.

Bu məqalənin əsas məqsədi ingilis dilində sinonimlərin işlənmə yerlərini araşdırmaq, bu sözlərin semantik və üslubi xüsusiyyətlərini təhlil etmək və kontekstdə istifadə qaydalarını nümunələrlə izah etməkdir. Eyni zamanda, sinonimlərin tədrisində rast gəlinən çətinliklər və bu çətinliklərin aradan qaldırılması

yolları da diqqət mərkəzində olacaqdır. Mövzu üzrə aparılan araşdırmalar həm nəzəri, həm də praktik baxımdan ingilis dili öyrənənlər və müəllimlər üçün faydalı ola bilər.

Beləliklə, sinonimlərin işlənmə yerlərinin sistemli şəkildə öyrənilməsi və tədrisi yalnız leksik biliklərin artırılmasına deyil, həm də dilin funksional istifadəsinə, ünsiyyət bacarıqlarının təkmilləşdirilməsinə və mətnlərin daha səlis və bəməqsədyönlü qurulmasına xidmət edir.

2. Metod və prinsiplər

"Sinonimlərin işlənmə yerləri" mövzusunda aparılan bu tədqiqat bir neçə elmi-metodoloji yanaşmanın vəhdətində qurulmuşdur. Əsas məqsəd sinonimlərin müxtəlif kontekstlərdə necə istifadə olunduğunu, onların semantik və üslubi fərqlərini müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqatda ilk olaraq korpus dilçiliyi metodundan istifadə edilmiş, real mətn bazası üzərində sinonimlərin istifadə tezliyi və kontekstual xüsusiyyətləri təhlil olunmuşdur. Bu, sözlərin hansı janrlarda və hansı vəziyyətlərdə daha çox istifadə edildiyini müəyyənləşdirməyə imkan vermişdir.

Bununla yanaşı, semantik təhlil vasitəsilə sinonimlər arasındakı mənə çalarları, emosional və üslubi fərqlər araşdırılmışdır. Bu təhlil sinonimlərin yalnız formaca deyil, həm də məzmun baxımından fərqləndiyini ortaya qoymuşdur.

Tədqiqatda, həmçinin lüğətyönlü və tarixi yanaşma tətbiq edilərək sinonimlərin zamanla necə dəyişdiyi və klassik və müasir sinonimlər arasındakı fərqlər üzə çıxarılmışdır. Dilin müxtəlif səviyyələrində sinonimlərin funksional imkanları müqayisə edilmişdir.

Əlavə olaraq, sosiolinqvistik və sorğu metodları vasitəsilə sinonimlərin müxtəlif sosial qruplar tərəfindən istifadəsi, danışq və yazı dilindəki fərqləri də öyrənilmişdir.

Bu metodların birgə tətbiqi sinonimlərin işlənmə yeri və mövqeyinin daha geniş və dəqiq şəkildə təhlilinə imkan yaratmışdır.

3. Əsas nəticələr

Dil, insanların ünsiyyətqurma vasitəsi olaraq, çox zəngin və çoxşaxəlidir. Sözlərin, cümlələrin və ifadələrin mənaları çox vaxt kontekstdən asılı olaraq dəyişir. Bu xüsusiyyət, dilin zənginliyini və müxtəlifliyini təmin edən ən vacib amillərdən biridir. Mənaca eyni və ya bənzər olan sözlər, dilin əsas elementlərindəndir və dilin ifadə etmə imkanlarını genişləndirir. Sinonimlər bədii, elmi, publisistik və rəsmi dillə yanaşı, danışq dili kimi mütəxəssislik sahələrində də istifadə edilir. Bədii əsərlərdə sinonimlər dilin ifadə imkanlarını genişləndirir və oxucunun hissələrini dərinədən qavramasına yardım edir. Məsələn, "astonishment", "wonder", "amazement", "surprise" sözləri sinonim kimi demək olar ki, eyni mənəni ifadə edir. Bu sözlərin hər biri ayrı-ayrılıqda gözlənilməz hadisəyə verilən mental reaksiyanı bildirsə də,

işlənmə yerlərinə görə sözlər arasında müəyyən mənə fərqləri var. Belə ki, “amazement” sözü situasiyaya görə çaşqınlığı bildirmək üçün istifadə olunsa da, “astonishment” leksik vahidi çaşqınlığı ifadə etmir.[1, s.588]

Elmi məqalələr və akademik yazılarda sinonimlərdən istifadə məhdud olur, çünki terminlər adətən konkret mənə ifadə edir. Lakin sinonimlər bəzən anlayışları daha açıq izah etmək üçün istifadə edilə bilər. Məsələn, kimyada “acetic acid” əvəzinə “Ethanoic Acid”, “Vinegar Acid”, “Methane-carboxylic Acid”, “Hydrogen Acetate” sözləri sinonim kimi istifadə edilə bilər. [<https://corecheminc.com/chemicals-synonyms-guide/>] Publisistik üslubda sinonimlər mətbuat və mediada sinonimlər oxucunun diqqətini cəlb etmək və informasiyanı daha canlı çatdırmaq üçün istifadə edilir. Jurnalist yazılarında sinonimlər informasiyanı təkrarlamamaq və oxucu marağını artırmaq üçün tətbiq edilir. Məsələn, situasiyadan asılı olaraq “intelligent” sözünü “clever”, “sensible”, “wise” əvəz edilə bilər. [2, s.190]

Bəzən günlük nitqimizdə sinonimlər ifadəyə qeyri-rəsmi çalar verir. Rəsmi sözlərin yerinə danışq dilinə xas sinonimlər istifadə olunur. Gündəlik nitqimizdə istifadə olunan “to die” feilinin “to pass away”, “to depart”, “to expire”, “to join the majority”, “to kick the bucket” feilləri ilə əvəz edilməsi buna misal ola bilər. [3, s.225]

Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, semantik baxımdan bir-birinə yaxın olan sözlər, yəni sinonimlər, ingilis dilini öyrənənlər üçün daha çox çaşqınlıq yarada bilər. Məsələn, Webb (2007, s. 122) bildirir ki, oxşar mənə daşıyan sözlərlə qarşılaşan öyrənənlər, ümumiyyətlə, əlaqəsiz sözlərlə müqayisədə daha çox çətinlik çəkirlər. Bu səbəbdən, bu təklifi də verə bilərik ki, İngilis dili lüğətlərini effektiv şəkildə mənimsəmək üçün istifadəçilər yalnız sinonimlərin mövcudluğunu deyil, həm də onların semantik fərqlərini, kollokasiya imkanlarını və qrammatik uyğunluqlarını nəzərə almalıdırlar. Məsələn, “quick” və “fast” sözləri hər ikisi “nəyinsə tez baş verməsi” mənasında istifadə olunsa da, bu sözlər kontekstdən asılı olaraq fərqli funksional mənə daşıyır. “A quick learner” ifadəsi öyrənməni asanlıqla qavramağı vurğulayarkən, “a fast learner” isə prosesi zaman baxımından daha sürətli yerinə yetirməyi ifadə edir. Bu cür nümunələr göstərir ki, sinonimlər yalnız mənə deyil, eyni zamanda istifadəyə dair şərtlər baxımından da bir-birindən seçilir və bir-birinin yerinə hər zaman keçərli olmur.

Ümumiyyətlə, leksik sinonimlərin işlənmə yerinin tədqiq olunmasında korpus təhlili üstünlük təşkil edir. Müasir dövrdə korpuslar İngilis dilini öyrənənlər üçün effektiv tədris və öyrənmə vasitəsi kimi geniş şəkildə istifadə olunur. Çünki ümumi dilçiliyin alt sahələrindən biri olan korpus dilçiliyi, öyrənənlərə dili müxtəlif məqsədlərlə və autentik (real) kontekstlərdə necə istifadə olunduğunu araşdırmağa imkan verən nadir sahələrdən biridir (Kayaoğlu, 2013, s. 129)

Korpus dilçiliyi, real dil nümunələrinin sistemli və obyektiv şəkildə öyrənilməsinə imkan yaratdığı üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyinə dair fikirlər də çoxdur. Meyzerska (2014, s. 54) qeyd edir ki, korpus əsaslı yanaşmalar linqvistik tədqiqatlarda istifadə olunan məlumatların genişliyi və dəqiqliyi baxımından mühüm üstünlüklərə malikdir.

Sinonim kimi qəbul edilən *cease* və *halt* feilləri semantik baxımdan "dayandırmaq", "son qoymaq" mənalarını ifadə etsə də, onların istifadə sahələri, kollokativ strukturları və janr üstünlükləri korpus təhlili vasitəsilə əhəmiyyətli fərqliliklər göstərir. COCA (Corpus of Contemporary American English) korpusundan əldə edilən nəticələrə əsasən, hər iki söz formal kontekstdə üstünlük təşkil etsə də, janr və kollokasiya səviyyəsində spesifik funksiyalar daşıyır.

Məsələn, *cease* sözü web məzmunu, hüquqi və ədəbi mətnlərdə daha geniş istifadə olunur və çox zaman sürət bildirən zərflərlə (məsələn, *abruptly*, *suddenly*) müşayiət olunur. Bu isə onun qəfil və qəti şəkildə bitmə mənası daşdığını göstərir. Digər tərəfdən, *halt* sözü xəbər və publisistik janrlarda üstünlük təşkil edir və əsasən müvəqqəti və nəzarətli dayanmanı bildirən zərflərlə (məs., *temporarily*, *briefly*) işlənir. Hər iki söz *operation*, *production* kimi oxşar isimlərlə kollokasiya yaratsa da, onların semantik çalarları və istifadə məqsədləri fərqlənir.

Bu nümunə göstərir ki, sinonim sözlərin korpus əsaslı təhlili, onların istifadə tezliyi, kontekstual funksiyası və üslubi xüsusiyyətlərini ortaya çıxarmaq baxımından olduqca faydalıdır. Nəticə etibarilə, *cease* və *halt* eyni mənalı sözlər kimi qəbul olunsada, korpus analizləri onların müxtəlif kommunikativ məqsədlər üçün istifadə edildiyini sübut edir. [<https://www.english-corpora.org/coca/>]

Bu, sinonimlərin işlənmə tezliyinin və kontekstual fərqlərinin müəyyən edilməsində də faydalı ola bilər. İngilis dilində sinonimlər, dilin zənginliyini təmin etməklə yanaşı, kommunikativ məqsədlərin həyata keçirilməsində də mühüm rol oynayır. Hər bir sinonim, yalnız mənacə bənzər olduğu halda, özünəməxsus semantik, üslubi və kontekstual çalarlarla fərqlənir. Bu səbəbdən, bir dil öyrəncisi üçün düzgün sinonimin seçilməsi vacibdir. İngilis dilində sinonimlərin işlənmə yeri, məqsədli nitq və dil tədrisi ilə bağlı müxtəlif məsələləri əhatə edir. Bu məqalə, ingilis dilində sinonimlərin işlənmə yerləri, bu sözlərin semantik və üslubi xüsusiyyətləri, tədris sahəsindəki rolu və dilin tərcüməsi ilə əlaqəli məsələləri araşdıracaqdır.

Semantik baxımdan sinonimlər eyni və ya yaxın mənaya gələn sözlər olsa da, onların işlənmə yeri çox vaxt kontekstdən asılıdır. Sözlərin müxtəlif mənalarına görə, onları düzgün istifadə etmək, məqsədyönlü nitq üçün əhəmiyyətlidir. Məsələn, "beautiful" və "pretty" sözləri "gözəl" mənasını versə də, "beautiful" daha geniş və estetik baxımından əhatəlidir, "pretty" isə daha çox xarici görünüşə aid bir mənada işlənir.

Sinonimlik hadisəsi, həmçinin tibb terminologiyasının sistemləşdirilməsi, standartlaşdırılması və peşəkar kommunikasiya mühitinin optimallaşdırılması üçün

əhəmiyyətlidir. Bir anlayışın müxtəlif terminlərlə ifadə olunması, elmi biliklərin simmetrik anlaşılmasına və məlumatın dolğun ötürülməsinə şərait yaradır. Bu baxımdan, sinonimlik tibb sahəsində elmi və peşəkar dialoqun tənzimləyicisi və əsas atributu kimi qiymətləndirilə bilər.

Tibb terminologiyasında sinonim terminlərin birgə istifadəsi, məsələn, xəstəliklərin, prosedurların və simptomların daha dolğun və dəqiq təsvirinə və anlaşılmasına imkan verir. Bu, tibb mütəxəssisləri arasında informasiya mübadiləsini asanlaşdırır və qarşılıqlı anlaşmanı artırır. Məsələn, *Coats xəstəliyi* termini ilə bağlı sinonimlər olan *exudative retinitis* və *retinal telangiectasis* müxtəlif aspektlərdən xəstəliyin mahiyyətini tamamlayır və informasiyanın əhatə dairəsini genişləndirir.[7, s.3667-3668]

İngilis dilində sinonimlərin düzgün istifadə sahələrini müəyyən etmək çox vacibdir. Bəzi sinonimlər eyni mənaya gəlsə də, onların işlənmə sahəsi, təhlili, metodu və metodologiyası fərqlidir. Kontekstual uyğunluq, sinonimlərin istifadəsi zamanı onların mənalarını ən doğru şəkildə ifadə etmək üçün mühüm rol oynayır. Məsələn, "ask" və "inquire" sözləri "soruşmaq" mənasına gəlir, amma "inquire" sözü daha çox rəsmi və akademik üslubda istifadə edilir, "ask" isə daha çox gündəlik danışmaq dilində işlədilir. Hər iki söz, mənaca eyni olsa da, onların kontekstdə istifadəsi çox fərqlidir. Sinonimlərin tərcümə prosesindəki rolu çox əhəmiyyətlidir. Tərcüməçi yalnız sinonimləri düzgün seçməklə kifayətlənməməli, həmçinin həmin sözlərin məqsədli nitqdə, mədəni kontekstdə və dilin üslubunda necə işlədiyini anlamalıdır. İngilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə edərkən, bəzən eyni mənaya gələn sözlərə fərqli mədəni mənalar yüklənə bilər, buna görə də sinonimlərin tərcüməsi çox zaman diqqət tələb edir. Məsələn, "freedom" (azadlıq) və "liberty" (azadlıq) sözləri İngilis dilində eyni mənaya gəlsə də, kontekstə görə fərqli tərcümə oluna bilər.

4. Müzakirə

İngilis dilində sinonimlərin düzgün və məqsədyönlü istifadəsi dilin leksik sisteminin zənginliyini artırmaqla yanaşı, ifadə dəqiqliyini, üslubi uyğunluğu və nitqin səlisliyini təmin edən mühüm amillərdən biri hesab olunur. Sinonimlərin dil sisteminə geniş yer tutması danışan və yazan şəxsə eyni anlayışı müxtəlif semantik və üslubi çalarlarla ifadə etməyə, fikrin emosional tonunu və məzmun yükünü daha incə şəkildə təqdim etməyə imkan verir. Bununla belə, hər bir sinonimin mənə sahəsi və işlənmə konteksti fərqli olduğundan, onların istifadəsində düzgün seçim və kontekstual uyğunluq xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Sinonimlərin istifadəsi tədris prosesində həm imkanlar, həm də müəyyən çətinliklər yaradır. Aparılmış sorğular və müsahibələrin nəticələri göstərir ki, təhsil sahəsində çalışan mütəxəssislər mürəkkəb anlayışların daha sadə, aydın və çoxşaxəli şəkildə izah olunmasında sinonimlərin istifadəsini ümumilikdə faydalı hesab edirlər. Onların fikrincə, sinonimlərin tədrisi şagirdlərin leksik ehtiyatının genişlənməsinə,

semantik əlaqələrin dərk edilməsinə və dil duyumunun formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Lakin eyni zamanda mütəxəssislər vurğulayırlar ki, sinonimlərin kifayət qədər kontekstual dəstək olmadan və ya tədris proqramı çərçivəsində çox sürətli şəkildə təqdim edilməsi öyrənlərdə çaşqınlıq və semantik qarışıqlıq yarada bilər. Bu vəziyyət, xüsusilə, sözlərin semantik çalarlarının və üslubi fərqlərinin aydın şəkildə izah edilmədiyi hallarda müşahidə olunur. Buna görə də sinonimlərin tədrisində balanslaşdırılmış yanaşmanın tətbiqi, yəni nəzəri izahın praktik kontekstlərlə müşayiət olunması vacib hesab edilir. [4, s.138]

NƏTİCƏ

Tərəfimizdən aparılan təhlillər göstərdi ki, sinonimlər dilin ifadə imkanlarını genişləndirən və nitqə çeviklik gətirən əsas leksik vasitələrdən biridir. Onların işlənmə sahələri — bədii ədəbiyyat, elmi yazılar, publisistika, gündəlik danışiq, korpus əsaslı təhlil və tərcümə praktikası — dilin çoxşaxəli strukturu və funksional imkanlarını üzə çıxarır.

Aydın olur ki, sinonim sözlər semantik baxımdan eyni və ya yaxın mənaya malik olsalar da, onların kontekstdəki funksional kommunikativ rolu, üslubi çaları və janr uyğunluğu əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənə bilər. Məsələn, gündəlik danışiqda işlənen sinonimlər rəsmi və ya elmi mətnlərdə qəbul edilməyə bilər. Bu səbəbdən sinonimlərin işlənmə yerləri yalnız leksik bənzərlik əsasında deyil, kontekstual və funksional meyarlar əsasında da qiymətləndirilməlidir.

Korpus əsaslı yanaşma bu fərqlilikləri daha aydın şəkildə müəyyənləşdirməyə imkan verir. Belə təhlillər, sinonimlərin işlənmə tezliyi, kollokasiya əlaqələri və janr spesifikasiyi kimi xüsusiyyətlərini aşkara çıxararaq, onların semantik fərqlərini və kommunikativ məqsədlərini dəyərləndirməyə kömək edir.

Bundan əlavə, leksik sinonimlərin tərcümə prosesində düzgün seçimi və istifadəsi, yalnız lüğəvi bərabərliklə deyil, həm də mədəni və üslubi kontekstə uyğunluqla müəyyən olunur. Bu isə göstərir ki, sinonimlik tərcümə prosesində dil və məna dəqiqliyinin təmin olunmasında mühüm rol oynayır.

Nəticə etibarilə, sinonimlər yalnız leksik-semantik zənginlik yaratmaqla kifayətlənmir, həm də kommunikativ məqsədlərin yerinə yetirilməsində və nitqinsəmərəli istifadəsində vacib funksiya daşıyır. Onların işlənmə yerlərinin tədqiqi, dilin sistemli və məqsədli istifadəsi baxımından əhəmiyyətli elmi nəticələrə gətirib çıxarır.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Arnold Gandelsman. English Synonyms Explained And Illustrated. Foreign Languages Publishing House. Moscow 1996.

2. Hans Löffler, Leonard Goldman, English synonyms and how to use them, Veb Verlag Enzyklopadie Leipzig 1979

3.Elmar Najafli, Sevinge Taghiyeva. English Lexicology. (Textbook). – Baku: Mutarjim, 2018. – 328 p.

4.Bekmuratova Dilbar Xushmamatovna. (2024). *Synonymic Features of Educational Terms and Their Impact on Learning Processes*. American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. Səh.13

5.Kayaoglu, N. (2013) . The Use of Corpus for Close Synonyms. The Journal of Language and Linguistic Studies, Vol. 9, No. 1, 129-135.

6.Meyzerska, I. V. (2014). Korpusnyy pidkhid u suchasniy linhvistytsi: perspektyvy I mozhlyvosti zastosuvannya [Corpus approach in modern linguistics: Prospects and possibilities of application]. Naukovyy visnyk kafedry Yunesko. Seriya Filologiya. Pedagogika. Psykholohiya, 28, 53-58. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2014_28_9 [in Ukrainian].

7.Khantakova Viktoria, Bidagaeva Tsytsygma, Shvetsova (Svetlana c), Khantakova Ekaterina. SYNONYMY IN MEDICAL TERMINOLOGY: LANGUAGE NECESSITY OR REDUNDANCY. SCTMG 2020 : International Scientific Conference «Social and Cultural Transformations in the Context of Modern Globalism» . The European Proceedings of Social and Behavioral Sciences EpSBS. E-ISSN : 2357-1330. DOI :10.15405/ epsbs.2020.10.05.488

İnternet resursları

<https://corecheminc.com/chemicals-synonyms-guide/>

<https://www.english-corpora.org/coca/>

Rəyçi: professor İsmayıl Kazımov